

УДК 092 + 81'36 Гуйванюк

**НІНА ВАСИЛІВНА ГУЙВАНЮК
(18 листопада 1949 – 24 вересня 2013)**

«Та тільки лютої хвороби п'ядь
без жалю поламала веснам крила...»

Тяжкої, невідшкодованої втрати зазнала філологічна наука, освітня й культурна громадськість України — раптово, до болю дочасно перестало битися серце Ніни Василівни Гуйванюк, видатного синтаксиста, професора, доктора філологічних наук, завідувача кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, відмінника освіти України, заслуженого працівника освіти України. 24 вересня 2013 р. у розквіті сил пішла з життя Людина великої душевної щедрості, невтомна у своїх наукових пошуках, дбайлива берегиня українського слова і буковинських традицій, натхненник і сподвижник численних добрих справ.

Неможливо повірити в жахливу реальність того, що сталося... Неможливо оговтатися... Ось на робочому столі рукопис «Словника синтаксем української мови»..., поруч підготовлений інформаційний лист-запрошення до участі у Всеукраїнських наукових читаннях «Мовний світ Ольги Кобилянської»..., відредагована верстка нового посібника для студентів вишів... А в нещодавніх теле-

© О.В. КУЛЬБАБСЬКА, 2014

фонних розмовах — лише про творчі плани, відгуки на автореферати й монографії, щирі вітання з Богородицею та ювілеями... Жодної скарги на тяжку недугу, нестерпний біль...

Міцність її характеру та непохитність принципів у повсякденному й науковому житті, працелюбність і цілеспрямованість, лірична вдача та оптимізм, добропорядність і толерантність беруть початок із мальовничого села Волиця Славутського району Хмельницької області, з робітничої родини Василя Павловича та Ольги Юхимівни Царуків. Батьки не мали великих статків, але двох своїх синів і обох дочок, серед яких Ніна була старшою, змалечку привчали до праці, поваги до людей, до життя по совісті. Потяг до знань у дружній сім'ї В. П. Царука був надзвичайно сильний: усі діти добре вчилися, здобули вищу освіту.

Перша сходинка майбутнього вченого до фундаментальної освіти — восьмирічна Губенецька школа (с. Губенці за 4 км від Волиці), наступна — Славутська середня школа № 1, яку закінчила зі срібною медаллю, хоч в атестаті — усі п'ятірки (золотих медалей на всіх «не вистачило», оскільки того року зі школи водночас випускали і десяти-, й одинадцятикласників). Ця ж обставина вплинула й на конкурс на філологічному факультеті Чернівецького університету, куди Ніна надумала вступати й не добрала одного бала (неправильно, бачте, вказала рік чергового з'їзду партії). Пішла працювати на лісохімзавод, а згодом — у редакцію районної газети «Трудівник Полісся». Наступного року, у вересні 1967, стала студенткою університету, успішно склавши вступні випробування (деканом філфаку тоді був Ю.О. Карпенко). Під величними склепіннями колишньої митрополії розпочався науковий шлях майбутнього доктора філологічних наук.

На філологічному факультеті навчалася на «відмінно», писала вірші, які друкували в обласній пресі та університетському часописі, брала активну участь у роботі студентського драматичного гуртка, виступала на засіданнях літературної студії імені Степана Будного. Із літ-студійцями їздили в села та містечка Буковини на літературні вечори. Попри динаміку студентського та громадського життя, знаходила час і для наукової роботи, яка припала до душі.

Високий професіоналізм, відданість педагогічній діяльності, пильна увага до слова, жага нових знань — ці риси викладачів, зокрема професора, завідувача кафедри української літератури В. М. Лесина, професорів І.І. Слинька та Ю.О. Карпенка, які викладали теоретичні курси сучасної української літературної мови та загального мовознавства, доцента, викладача практичного курсу синтаксису, керівника гуртка української мови З.І. Іваненко, доцента, керівника її дипломної роботи М.І. Вихристюка, заохотили талановиту студентку до мовознавчих студій та зумовили мрії п'ятикурсниці про аспірантуру.

1972 року після зразкового захисту дипломної роботи «**Образне слово в українській народній пісні**» вона єдина з-поміж студентів українського відділення отримала диплом спеціаліста з відзнакою, без жодної

четвірки в заліковій книжці. Зауважимо: тема наукового дослідження була для неї особливою, адже пісню ту українську Ніна чула змалку. І співала її змалку: «Скільки себе пам'ятаю, мама завжди співала: і коли поралася по господарству, працювала на городі, грасувала чи полола грядки, садила чи викопувала картоплю. /.../ Найчастіше співала народних сумних пісень... /.../ Довелося і їй самій пережити втрату наймолодшого сина Сашка. Після похорону Саші мама довго не могла співати...» (О. В. Царук, автор ґрунтовної монографії «Українська мова серед інших слов'янських мов», помер у 37 років). Пізніше, 2013 р., перемагаючи біль у спині, Ніна Василівна упорядкує до 85-річчя своєї дорогої матусі унікальну працю **«3 голосу мами: Фольклорний світ села Волиці»**, опублікувавши зошити-зшитки Ольги Юхимівни — з піснями, прислів'ями та приказками, спогадами, описом обрядів тощо.

Закінчивши філологічний факультет, у вересні того самого 1972, на конкурсній основі вступила до заочної аспірантури Чернівецького державного університету. Науковим керівником став доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Іларіон Іларіонович Слинько, про якого Ніна Василівна все життя зберігала теплі спогади та учнівську вдячність.

Аспірантські роки були вщерть наповнені заняттями, творчими пошуками і спілкуванням з відомими мовознавцями на міжнародних і всеукраїнських філологічних форумах, у рідній *Alma mater*, де з червня 1973 року почала працювати лаборантом, пізніше — старшим лаборантом кафедри української мови. Уже тоді виразно виявилися особливості творчого обдарування дослідниці: захоплення граматиною і вміння логічно формулювати й обґрунтовувати теоретичні узагальнення. Із травня 1977 року Ніна Гуйванюк обіймає посаду асистента й невдовзі везе рукопис дисертації в Ужгородський державний університет на кафедру української мови для ознайомлення.

Це справді був відповідальний екзамен, обстоювання власної наукової позиції, результатом якого став успішний захист кандидатської дисертації в лютому 1978 року на тему: **«Засоби вираження присвійності в українській мові (на матеріалі творів письменників XIX–XX ст.)»** (офіційні опоненти — д. філол. н., проф. Бевзенко С. П., к. філол. н., доц. Лавер В. І.; провідна установа — Запорізький педагогічний університет). У першому монографічному дослідженні дисертантка простежила в діахронічному плані розвиток категорії присвійності в сучасній українській мові порівняно з періодом староукраїнської мови, а також паралельне функціонування цієї категорії в інших слов'янських мовах, виявила специфіку вживання присвійних конструкцій на синхронному зрізі XIX–XX ст.

Усі, хто брав участь в експертизі дисертації, відзначили її актуальність і новизну, оскільки вперше посесивність авторка тлумачила як типове значення та семантико-граматичну категорію із сукупністю граматичних засобів, крім того, на широкому фактичному матеріалі довела, що кожна

синонімічна або еквівалентна за значенням конструкція має свою історію розвитку та структурно-семантичні особливості, які зумовлюють її вибір та функціонування в конкретному акті комунікації.

Після захисту кандидатської дисертації талановита дослідниця плідно працює в ділянці лінгводидактики. Знані її новаторські праці, рекомендовані Міністерством освіти України як посібники для студентів філологічних факультетів вишів: **Сучасна українська мова: Синтаксис:** [зб. вправ]. — К., 1981; **Сучасна українська літературна мова: Синтаксис:** [лабораторний практикум]. — К., 1989; **Сучасна українська мова: Синтаксис:** [зб. вправ]. — К., 1992 (співавтор усіх посібників — М. Ф. Кобилянська) та ін.

1994 року у видавництві «Вища школа» в Києві побачила світ фундаментальна колективна праця, написана у співавторстві з професором І.І. Слинком та доцентом М. Ф. Кобилянською, — **«Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання»**, яка, за оцінкою Катерини Городенської, стала найсучаснішим, найповнішим, найгрунтовнішим курсом із теоретичного синтаксису, а також найавторитетнішим навчальним посібником для викладачів і студентів вишів України. Без сумніву, він найближчі десятиліття не втратить свого високого авторитету, оскільки в посібнику повно подано всі надбання синтаксичної науки, глибоко проаналізовано й оцінено вже відомі та нові підходи до вивчення найскладніших теоретичних проблем синтаксису. Поліконцептуальний виклад спонукає читача до роздумів, привчає студентів визначати позитивні та не зовсім переконливі моменти різних теорій і класифікацій, а не бездумно запам'ятовувати наукові постулати.

З ім'ям професора Ніни Гуйванюк пов'язана передусім розбудова *теорії кореферентності синтаксичних одиниць*. Уперше проблеми граматичної синонімії сучасної української мови було окреслено в одноіменному навчальному посібнику зі спецкурсу для студентів-філологів (1982 р.). Проте, у процесі наукових спостережень дослідниця дійшла висновку: широке розуміння синтаксичної синонімії не дає змоги глибше зануритись у суть явища формально-синтаксичних співвідношень (ФСС) синтаксичних одиниць, а за умови звуження поняття «синтаксичні синоніми» неможливо системно охопити всі типи ФСС у синтаксисі, зокрема й ті, що об'єднують мовні одиниці з різним граматичним значенням. Із таким переконанням сміливо розпочала вона опрацювання теоретичних проблем, пов'язаних із ономотологічною функцією мови та процесами номінативної деривації. Етапною для професора Ніни Гуйванюк й українського мовознавства загалом стала її монографія **«Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць»** (1999 р.). Це прогнозований підсумок навчання в докторантурі відділу граматики української мови Інституту української мови НАН України (1989–1991) та блискучого захисту докторської дисертації (лютий 1994 р.) на засіданні спеціалізованої ради в Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. Науковим консультантом докторської дисертації був доктор філологічних наук, акаде-

мік НАН України В.М. Русанівський, позитивні відгуки підготували офіційні опоненти: д. філол. наук, проф. В.І. Кононенко, д. філол. наук, проф. П.С. Дудик, д. філол. наук, проф. С.П. Бевзенко та провідна установа — кафедра української мови Одеського державного університету.

Новизна першої в лінгвоукраїністиці концепції кореферентності полягає в тому, що авторка запропонувала системний, комплексний підхід до вивчення ФСС одиниць синтаксису з огляду на їхні оноματοлогічні характеристики; запровадила поняття про кореферентність як підґрунтя для ФСС; визначила передумови та критерії кореферентності синтаксичних одиниць; проаналізувала основні типи таких співвідношень. Дібраний широкий фактичний матеріал, репрезентативні ілюстрації, висновкові положення дають змогу кожному охочому глибше пізнати потенційні функційні можливості співвідносних одиниць у плані національної специфіки українського синтаксису.

Інша монографічна праця Н.В. Гуйванюк «Способи реалізації іронії у структурі речення» (2009 р., у співавт. із Пацаранюк Ю.М.) присвячена комплексному дослідженню мовної іронії — складному семантико-стилістичному явищу, реалізація якого в тексті тісно пов'язана не лише із прагматичною настановою автора, а й із контекстуальними умовами — мовними та позамовними. Цінність роботи полягає в тому, що в ній визначено лінгвістичний статус іронічного висловлення та його аксіологічні параметри через зв'язок із категоріями емоційності й експресивності, що, без сумніву, окреслює горизонти подальших студій у ділянці пріоритетних напрямків мовознавства — семантичного, функційного, комунікативного синтаксису і текстолінгвістики. Автори монографії зробили вдалу спробу аналізу зв'язку категорій комічного та іронічного з категорією оцінної авторської модальності речення; уперше повно представили структурно-семантичні різновиди речень з іронічним значенням; репрезентували синтаксичні особливості антифразисного висловлення; з'ясували умови реалізації іронічного значення внаслідок сегментації та парцеляції у структурі дискурсивного висловлення; виявили засоби іронії на рівні надфразної єдності. Значний за обсягом та різноманітний матеріал (тексти української художньої літератури від кінця ХІХ до початку ХХІ століття, засобів масової інформації та усної народної творчості) дає змогу розглядати іронію як складник мовної картини світу українського етносу.

Монографія проф. Гуйванюк Н.В. «Нерозкладні компоненти у структурі речення» (2010), підготовлена у співавторстві з Максим'юк О.В., перебуває в площині актуальної дериватологічної проблематики, орієнтованої на виявлення феномену стійкої синтаксичної зв'язаності складників реченневих комплексів, виокремлення відповідних акцентованих зв'язків, установлення корелятивної динаміки синтаксично і семантично неподільних словосполучень, у структурі яких наявний синсемантичний субстантивний елемент. Актуальність теми передбачала поглиб-

лене опрацювання багатьох дискусійних питань, пов'язаних зокрема з необхідністю вичерпної наукової кваліфікації синтаксичної природи нерозкладних словосполучень (з опорою на ономасіологічні перспективи та репрезентативні потенції їхніх складників), що і скерувало авторів, по-перше, на вивчення аналітичної реконструкції комплексних характеристик нерозкладних компонентів у світлі теорії синтаксичної номінації та, по-друге, на з'ясування специфіки їх кореферентних відношень на ґрунті функційної еквівалентності.

За науковою редакцією Н. Гуйванюк та К. Лук'янюка вийшов друком **«Словник буковинських говірок»** (2005). У широкому визнанні лексикографічної праці переконають схвальні відгуки провідних учених. За оцінкою д. філол. наук, проф., директора Інституту української мови НАН України П.Ю. Гриценка, у диференційному форматі словника вдалося відтворити лексичне багатство говірок, зафіксувати архаїчні елементи, що мають надійні відповідники у давньоукраїнських пам'ятках княжої доби, а також наслідки багатовекторної міжетнічної (і міжмовної) взаємодії, впливи на буковинські говірки мов різних сімей. Тому значення *Словника* не вичерпується експлікацією лексики — це відчутний імпульс для нових лексикологічних, історико-етимологічних та етногенетичних студій, надійне джерело інформації для синтетичних праць про цей архаїчний говір. Прекрасним доповненням до *Словника* стало видання **«Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів»** (2006 р., у співавт.), що пропонує дослідникам матеріали, записані впродовж 2000–2006 рр. на території Чернівецької області (Північної Буковини).

Ретельно дібраний, неодноразово перевірений цікавий фактичний матеріал — неодмінна умова всього її творчого доробку, що охоплює понад 300 наукових праць; 20 підручників з української мови та літератури для загальноосвітніх навчальних закладів (із грифом МОН України), 38 навчальних і навчально-методичних посібників для студентів-філологів, серед них: **«Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні»** (1997, у співавт.), **«Питальні речення в сучасній українській мові»** (2000, у співавт.), **«Семантична структура тексту»** (2000, у співавт.), **«Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ»** (2001, у співавт.), **«Складні ускладнені речення»** (2003, у співавт.), **«Українська мова: Схеми, таблиці, тести»** (2000, 2005, у співавт.), **«Українська мова. Тестові завдання. 5–11 класи»** (2006, 2012, у співавт.), **«Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речення»** (2007, у співавт.), **«Слово — Речення — Текст»** (2009), **«Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови»** (2009, у співавт.), **«Асистентська практика магістрів філології»** (2012, у співавт.), **«На шляху до наукового визнання»** (2013, у співавт.) тощо.

Глибина філологічного мислення Ніни Василівни, неперевершеність у царині синтаксису, синтаксичної номінації, мовленнєвої діяльності, лінгвостилістики, історії української лінгвістики здобули заслу-

жене визнання й пошану в Україні та далеко за її межами. Наукові праці проф. Н.В. Гуйванюк, виступи на розширених Пленумах Наукової координаційної ради Інституту української мови НАН України та Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, на Міжнародних конгресах україністів позначені найновішими тенденціями у розв'язанні важливих мовознавчих проблем і високою культурою думки. Водночас вона охоче брала участь в організаційній роботі: з 1996 р. по 2004 р. була науковим редактором «Наукового вісника Чернівецького університету: Слов'янська філологія», а з 2004 р. — заступником головного редактора цього фахового видання; членом редколегії журналу «Українська мова» (Інститут української мови НАН України, м. Київ), «Українське мовознавство» (Київський національний університет імені Т. Шевченка), «Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах» (Міністерство освіти і науки України), «Буковинський журнал», «Українознавство» (Прикарпатський університет, м. Івано-Франківськ), «Веснік Брэсцкага ўніверсітэта» (Білорусь) та ін.

Обсяг праці Н. В. Гуйванюк, невтомного очільника чернівецької школи синтаксистів, яку започаткували професори І.Г. Чередниченко та І.І. Слинко, вражає і виявляє справжній дослідницький талант, поєднаний із дивовижною працездатністю, потужною харизмою та енергією. Її професійний ріст пов'язаний із кафедрою української мови: від лаборанта (1973 р.) до вчених звань доцента (1982 р.) і професора (1996 р.). Ніна Василівна успішно поєднувала напружену педагогічну працю з адміністративною: з 1 лютого 1994 року очолила кафедру сучасної української мови. Досвідчений і передбачливий керівник, вона змогла на ґрунті шляхетності, партнерства й довіри згуртувати навколо себе колектив справжніх однодумців. Загалом упродовж 1996–2013 років під її науковим керівництвом захищено 2 докторські та 14 кандидатських дисертацій (ближчим часом буде захищена ще одна докторська дисертація). Так зреалізувала Ніна Гуйванюк Божий Дар творити успіхи — власні та своїх численних учнів, до яких ставилася з глибокою повагою та любов'ю.

Професор Н.В. Гуйванюк — високоавторитетний мовознавець, що засвідчує, зокрема, активність в опонуванні докторських і кандидатських дисертацій та її членство в двох спеціалізованих вчених радах для захисту кандидатських дисертацій: у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (1996–2000) та Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (1996–2013). Починаючи з 2004 року й до березня 2013 р., Ніна Василівна — голова спеціалізованої вченої ради ЧНУ для захисту докторських і кандидатських дисертацій з українського та германського мовознавства, на засіданнях якої було успішно захищено 91 дисертацію.

Н.В. Гуйванюк була активна й у громадській роботі. За дорученням Міністерства освіти і науки України брала участь у роботі експертних комісій з акредитації вищих навчальних закладів, у засіданнях Право-

писної комісії при МОН України, була активним членом ради обласного осередку «Просвіти», членом журі Всеукраїнських олімпіад та Міжнародних літературно-мовних конкурсів, автором і ведучою науково-популярних передач «Рідна мова» на Чернівецькому телебаченні (починаючи з 2000 р.).

Її енергії вистачало на все: бути уважною дослідницею, викладачем європейського рівня, мудрим керівником кафедри, толерантним консультантом аспірантів і докторантів, чутливим поетом, зразковою дружиною, матір'ю та бабусею, гостинною господинею, неказанно вродливою жінкою... І от цей надпотужний життєвий ритм раптово, незбагнено обірвався...

Епіграфом до єдиної поетичної збірки Ніни Царук «**Душі моєї білий птах...**», яка вийшла друком 2012 року, стали слова з її поезії, що виражають суть усього життя авторки — постійне прагнення до висоти:

*...Душі моєї білий птах,
Моїх чуттів і дум стороже...
Нехай не втомить висота,
Бо низько ти літатъ
не зможеш.*

Відійшовши у вічність, Ніна Василівна буде отим білим птахом торкатися наших сердець, огортати крилами любові наші душі й думки, а отже, назавжди залишиться в пам'яті всіх, хто знав її особисто, для кого вона була справжнім **У ч и т е л е м, Д р у г о м, П о р а д н и к о м, К о л е г о ю**, кому вона залишила свій духовний заповіт:

*Зупинись. Підійди. Скажи.
І розрадь. І прости. І подай.
Не розтрать. Подаруй. Збережи.
Не забудь. Дорожи. Пам'ятай.*

Олена КУЛЬБАБСЬКА (Чернівці)

Статтю отримано 23.10.2013